

Anca CEAUȘESCU

**RITURI DE TRECERE ÎN SOCIETĂȚILE
TRADIȚIONALE. NAȘTEREA**

Anca CEAUȘESCU

**RITURI DE TRECERE ÎN
SOCIETĂȚILE TRADIȚIONALE.
NAȘTEREA**

**Editura UNIVERSITARIA
Craiova, 2014**

**Editura PRO UNIVERSITARIA
București, 2014**

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Nicolae PANEA

Prof. univ. dr. Cezar AVRAM

Copyright © 2014 Editura Universitaria

Copyright © 2014 Editura Pro Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria
și Editurii Pro Universitaria

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al editorilor.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**CEAUȘESCU, ANCA**

Rituri de trecere în societățile tradiționale : nașterea / Anca
Ceaușescu. - Craiova : Universitaria ; București : Pro Universitaria,
2014

Bibliogr.

ISBN 978-606-14-0885-6

ISBN 978-606-26-0167-6

392.1

CUVÂNT ÎNAINTE

În toate societățile umane, din preistorie până astăzi, riturile de trecere au jucat un rol esențial în viața spirituală a comunităților, ele asigurând integrarea în sacralitatea universului.

Prin intermediul unor prime forme de comunicare cum ar fi gestul, dansul și mimica, poporul român a conservat un ansamblu de obiceiuri legate de ciclul biocosmic, ciclul vieții sau de datele calendaristice. Deși au fost practicate vreme de mai multe veacuri, unele dintre ele mai sunt active și astăzi, motivate fiind de o serie de concepții și credințe adânc înrădăcinate în memoria locuitorilor satului.

Din marea bogăție a acestora, în lucrarea noastră am supus atenției obiceiurile legate de primul mare moment al existenței umane - nașterea, considerând că un asemenea demers ar putea contribui la cunoașterea patrimoniului nostru cultural și, în egală măsură, la transmiterea și păstrarea tradiției.

Intenția noastră este de a reconstitui un ritual, acela al nașterii, moment care începe din preexistență și se desfășoară până la evenimentul ritual al botezului. Primul dintre cele trei praguri biologice majore, nașterea este un moment de răscruce pentru viața omului, marcat de o serie de practici, acte magice și magico-rituale menite să asigure integrarea individului în familie, neam și colectivitate și, în același timp, să restabilească echilibrul în sistemul relațiilor sociale.

Ca și celelalte rituri de trecere importante (nuntă, înmormântare), nașterea, deși se încadrează vieții de familie, este un eveniment care antrenează întreaga colectivitate. Această trecere din „lumea neagră” în „lumea albă” constituie, de fapt, începutul unei noi etape de viață cosmică în ipostază terestră. Este un act singular al existenței individului, care implică cele trei etape caracteristice unui

rit de trecere: despărțirea de vechea stare, pregătirea pentru trecere și trecerea propriu-zisă, integrarea în noua stare. Un accent mare este pus pe actele de ritual și ceremonial care intermediază trecerea, tocmai în vederea creării unor condiții favorabile pentru ca intrarea într-o nouă stare să se desfășoare în limite normale.

În comunitățile tradiționale oltene, momentul nașterii este bine marcat ritual. Însă, spre deosebire de manifestările prilejuite de nuntă și înmormântare, paleta de acte rituale, ceremonii și practici magice este mai puțin cuprinzătoare. Cele mai multe momente ale ciclului ceremonialului nașterii au dispărut, menținându-se doar acelea care au un pronunțat caracter social-festiv.

Datele care stau la baza acestei lucrări sunt rezultatul unor investigații de teren efectuate de noi în satele din sudul Olteniei, în județele Dolj, Mehedinți și Olt, într-un areal ce aparține Câmpiei Olteniei. Scopul cercetării a fost de a culege materiale etnografice care să stea la baza conturării unei imagini autentice cu privire la tradițiile din viața locuitorilor plaiurilor oltene. Cercetarea se bazează, în principal, pe reconstituire, prin informații directe. Cea mai mare parte dintre ele au fost culese de la bătrânii satului, care încă mai păstrează în memorie aspecte ce țin de un fond vechi de viață și cultură.

În același timp, bibliografia de specialitate ne-a ajutat să completăm informațiile, cu analogii legate de alte zone etnografice din țară, dar și de alte arii culturale de la sud de Dunăre. Analogiile pe care le-am făcut cu aceste regiuni geografice au scopul de a integra arealul de care ne ocupăm într-un spațiu geografic mai larg, în contextul cultural sud-est european.

AUTORUL

CAPITOLUL I

MENTALITATE ARHAICĂ ȘI TRADIȚIONALĂ. COORDONATE TEORETICE

I.1. Asupra gândirii și limbajului simbolice

În lumea arhaică, mentalitatea se baza îndeobște pe forța percepției și a impulsului senzorial, încercările de generalizare încadrându-se în simbolizări și nu în concepte clar precizate. Simbolizarea nu reușea să se extragă din binomul *imagine* și *semn*. În acest sens, din multitudinea de manifestări ale realului, omul constată, în primul rând, individualul și apoi clasa și genul lucrurilor.

L. Lévy-Brühl vorbește în lucrarea sa „La mentalité primitive” (1922) despre ideea gândirii prelogice, a legii „participației”, fiind de părere că, omul societăților primitive, prin ritual, se subordonează psihic lucrurilor înconjurătoare, nereușind să-și dezvolte personalitatea. Teoria sa a fost îmbunătățită de Claude Lévi-Strauss, care a evidențiat că dorința de a găsi legătura de cauzalitate între lucruri și fenomene și, prin ea, înțelegerea situației omului în Lume și Cosmos a fost strategia comună omului arhaic și a celui aparținând comunităților tradiționale de mai târziu¹. În contextul poziționării individului în Univers, fundamental a fost *mitul*, alături de *simbol* și *rit*.

Spre a reliefa principalele trăsături ale modului de gândire al omului societăților tradiționale vom prelua câteva aspecte analizate

¹ Claude Lévi-Strauss, *Antropologia structurală*, Ed. Politică, București, 1978.

de Simona Lazăr în articolul „Identități etnice și schimbări culturale în preistorie”². Omul societăților tradiționale era adeptul conformismului, permanentizându-se atitudinea de supunere docilă față de obiceiuri, idei, decizii până destul de târziu în timp istoric. Durkheim vorbește chiar de existența a două tipuri de solidaritate socială: una „mecanică”, ce caracterizează comunitățile tradiționale, în care membrii acestora împărtășesc aceleași valori și principii, trăsătura principală a societăților fiind aceea de conformitate, și alta „organică”, caracteristică societăților moderne³.

Aceste concepte, cu toate că au fost combătute de unii dintre reprezentanții empirismului antropologic, s-au constituit, totuși, într-un punct de pornire pentru teoriile lui C. Lévi-Strauss din „Gândirea sălbatică” referitor la societățile „calde” și „rece”. Studiind societățile tradiționale, antropologul francez este de părere că, acestea încearcă permanent, conștient sau nu, să mențină „temperatura istorică zero”, caută un echilibru care să le apere de schimbări, încercând, pe cât posibil, să preîntâmpine evenimente cu impact puternic, frecvent întâlnite în societățile moderne „calde”. La adresa acestei gândiri au apărut atitudini critice. Majoritatea antropologilor anglo-saxoni încearcă să aducă în prim-plan importanța raporturilor ierarhice și a diferitelor „inegalități” din societățile tradiționale, subliniind importanța memorării și transmiterii orale a tradițiilor, care duc la o actualizare a trecutului și la o interpretare a prezentului conform tradițiilor.

² Simona Lazăr, *Identități etnice și schimbări culturale în preistorie*, în Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu Ploșor”, nr. 8, 2007, p. 5 și urm.; v. și Anca Ceașescu, Simona Lazăr, *Habitatul din Câmpia Olteniei din preistorie până la începutul epocii contemporane*, București, Ed. Pro Universitaria, Craiova, Ed. Universitaria, 2013, p. 162-163.

³ Marie-Odile Géraud, Olivier Leservoisier, Richard Pottier, *Noțiunile cheie ale etnografiei*, Iași, Ed. Polirom, 2001, p. 53.

Dincolo de maniera atotcuprinzătoare de a înțelege lumea și semnificațiile ei, mentalitatea exprimă și modalitățile de acțiune, reacțiile individului și ale comunității în fața vieții. În terminologia lui Henri Wald, mentalitatea este „modul spontan de gândire al unui anumit grup social într-un anumit stadiu al dezvoltării sale, un ansamblu de idei și de înclinații spirituale, prin care o anumită colectivitate înțelege lumea și ia atitudine față de ea. Mentalitatea este o filosofie implicită, după cum filosofia nu este decât o mentalitate explicită”⁴.

Mecanismele gândirii și ale limbajului arhaice dezvăluie existența unei mentalități în lumina căreia „lumea apare ca o țesătură de fenomene în continuă mișcare, ca o realitate în care fenomenele nevăzute și necunoscute nu pot încă deveni esențe invizibile incognoscibile. Toți etnografii au constatat extrema apropiere între semnificant și semnificație în limbile popoarelor rămase pe primele trepte de civilizație”⁵. Această apropiere între obiect și semnificațiile sale nu a făcut să dispară conceptul de generalitate a fenomenelor. Chiar și așa, odată cu nașterea mitologiei, omul nu a făcut altceva decât să-și mărescă spațiul interogațiilor și, concomitent, pe cel al explicațiilor, care au fost găsite permanent în matricea mentalității.

Studierea societăților tradiționale ne îndeamnă să observăm că, în contextul devenirii istorice și sociale a grupului omenesc, mentalitatea tradițională a recurs la alte instrumente ale cunoașterii, „dimensiunea operativ-ritualică a limbajului căpătând progresiv o deschidere interpretativă”⁶. Însă, ea a păstrat și vechi forme ale logicii operaționale. În evoluția sa, ca subiect al culturii, omul tradițional și-a afirmat personalitatea, depășind o gândire la nivel perceptiv și operând din ce în ce mai mult cu gândul și cugetul.

⁴ Henri Wald, *Limbaj și valoare*, București, Ed. Enciclopedică, 1973, p. 195.

⁵ *Ibidem*, p. 198-199.

⁶ Vasile Tudor Crețu, *Existența ca întemeiere*, Timișoara, Ed. Facla, 1988, p. 23.

Vasile Tudor Crețu, analizând mentalitatea tradițională și din punctul de vedere al funcționării și eficienței ei psiho-sociale, observă că „înlanțuirea tuturor secvențelor intelectual-afective determină, finalmente, un discurs mental specific grupului, discurs în care dominante rămân imaginile, reprezentările, clișeele și conceptele esențiale ale gândirii tradiționale. Sistemul mentalității culturii tradiționale apare, în acest plan de referință, ca un ansamblu complex de elemente constante (cognitive, etnice, juridice, morale) relaționate nealeatoriu, alcătuind scheletul morfo-ideatic al corpus-ului folcloric... Având proprietatea de a-și adapta structura la dinamica realului, sistemul mental rămâne un ansamblu deschis, constituindu-se într-un *ethos*”⁷.

Cu aproape patru decenii în urmă, Ernst Cassirer afirma că omului îi este propriu un sistem simbolic de percepție⁸, ceea ce îl plasează într-o nouă dimensiune a realității. În existența sa, alături de un limbaj logic, există unul care ține de imaginație. Limbajul muzical, gestual, al vestimentației, limbajul teatral aparțin toate imaginației. Acestea sunt aspecte de comportament social și exprimă dorința omului de a-și găsi individualitatea. *Semnalul*, care ține de universul fizic al ființei, și *simbolul*, ca element al universului uman al sensului, pe lângă faptul că sunt indisolubil legate de referenții lor, au un rol esențial în comunicare: „semnalul trimite la un obiect, simbolul este constant, universal și mobil”⁹. Așadar, gândirea rațională se subordonează celei simbolice.

Omul culturilor arhaice și tradiționale este parte integrantă a Realului. Starea de echilibru și de armonie este ceea ce, în gândirea sa,

⁷ *Ibidem*, p. 25.

⁸ Ernst Cassirer, *Essai sur l'homme*, Paris, Éditions de Minuit, 1975, p. 43.

⁹ Narcisa Alexandra Știucă, *În pragul lumii albe*, București, Centrul Național de Conservare și Valorificare a Tradiției și Creației Populare, 2001, p. 17.

definește relația cu Cosmosul. După cum notează Delia Suiogan „A fi în rândul lumii înseamnă a fi în echilibru cu macrocosmosul, dar și a fi în echilibru cu microcosmosul; întregul, odată reconstituit, îi permitea individului să fie în echilibru cu Sinele”¹⁰. Cosmosul a fost raționalizat în întregime, tocmai din necesitatea de a-i pătrunde legitățile ce îl guvernează. Simbolul a fost cel căruia i s-a atribuit rolul fundamental în acest demers, singurul în măsură să descifreze realitatea Cosmosului.

Prin simbol se încearcă o reprezentare a Naturii și a Lumii, ceea ce îi conferă individului posibilitatea de a se situa în interiorul fenomenelor și a lucrurilor și, în același timp, oportunitatea de a comunica cu ele. Omul culturilor arhaice și tradiționale s-a înconjurat de simboluri tocmai pentru a-și asigura deschiderea spre comunicare, ceea ce însemna, de fapt, deschiderea spre Sens. Prin intermediul simbolului, considerat ca modalitate autonomă de cunoaștere, se transmite mesajul. Este vorba de o comunicare indirectă care vizează relația omului cu Cosmosul. Reprezentată prin intermediul imaginilor, lumea de Dincolo i se revelează omului ca o experiență directă, nemijlocită, o temerară ieșire din timpul și spațiul mundane.

Așadar, definatorii pentru omul arhaic și tradițional sunt gândirea și limbajul simbolice care, am putea spune, îi modelează comportamentul. Limbajul are un rol hotărâtor în menținerea unei relații de echilibru între sistemul social și mediu, care, pentru omul tradițional, se prezintă ca Realitate.

Întotdeauna, mentalitatea s-a aflat într-o strânsă legătură cu limbajul cultural, sprijinindu-se mereu pe conceptele gândirii. Relațiile stabilite între semne, între elementele și imaginile aparținând, fie Lumii reale, fie celei imaginare, născute din acțiunea de a gândi a omului, sunt cele care dau naștere limbajului. Pentru a

¹⁰ Delia Suiogan, *Simbolica riturilor de trecere*, București, Ed. Paideea, 2006, p. 15.